

SUAL-CAVAB SİSTEMİ VƏ ONUN KİTABXANALARDA TƏTBİQİ PERSPEKTİVİ

ŞİRİNOV C.R.

BDU, *Kitabxanaşünaslıq kafedrası, müəllim*

csirinzade@mail.ru

Sual-cavab sistemi- sualları qəbul edib onlara təbii dildə cavab verən informasiya sistemidir. Başqa sözlə bu təbii dil interfeysidir. Sual-cavab sistemi həmçinin kompüter elmlərinin bir qoludur və özündə informasiya axtarışı ilə təbii dil emalını birləşdirir.

Açar sözlər: Sual-cavab sistemi, proqram təminatı, SCS mövcud problemləri.

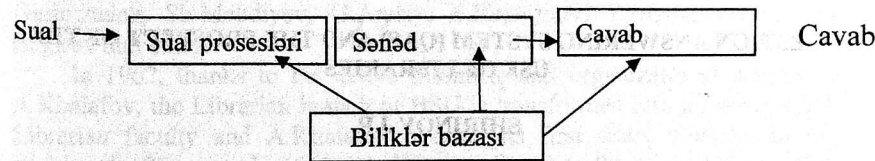
XXI əsr informasiya əsri olaraq qalmadı, hətta ultra informasiya əsri kimi də inkişaf etdi. Hələ XXI əsrin əvvəlləridir. İnformasiya bunu və bunun fonunda İnformasiya Kommunikasiya Texnologiyalarının (İKT) ultra inkişafı bizim öyrəndiyimiz və hazırda tətbiq etdiyimiz informasiya sistemlərini kölgədə qoyur. Belə ki, hazırda müxtəlif fəaliyyət sahələrində tətbiq olunan İKT, qlobal məkanda yaradılan informasiyaların emalı, saxlanması, ötürülməsi prosesləri ilə paralel irəliləyir. Artıq dünyada informasiya bunu yaşadığı dövrdə, yeni-yeni informasiya sistemləri yaradılmaqda, mövcud olanlar isə inkişaf etdirilməkdədir. Belə informasiya sistemlərindən biri də sual-cavab sistemidir. Sual-cavab sistemi (SCS) sualları qəbul edib onları təbii dildə informasiya istifadəçilərinə çatdıran informasiya sistemidir. Bu sistem özü də iki qrupa ayrılır: Dar sahə üzrə ixtisaslaşmış və ümumi SCS.

Dar sahə üzrə ixtisaslaşmış SCS konkret sahə üzrə informasiyanın axtarışı ilə məşğul olur. Ümumi SCS isə bir sıra sahə üzrə axtarış aparmağa imkan verir. Bu sistem keçən əsrin 60-cı illərində yaradılmışdı. Yaradıldığı illərdə ekspert sistemlərinin təbii dil örtüyü kimi istifadə edilsə də, günümüzdə təbii dil emalı texnologiyasından istifadə edərək suallara cavablar verilməsi üçün tətbiq olunur.

Müasir SCS-i özündə "sualları seçmə" adlı xüsusi modulu birləşdirir. Bu modul sualın tipini və ona müvafiq olaraq cavabı da müəyyənləşdirir. Daha sonra "süzgəc" vasitəsilə uyğun ifadələr seçilir. Cavabların seçimi adlı modul vasitəsilə bu ifadələr arasından uyğun cavab seçilir. İnformasiya bolluğu heçdə bütün informasiyaların lazımlı olduğu demək deyil. Bəzən informasiya müxtəlif formalarda təqdim olunur. Bəzən doğru informasiyalar dəfələrlə təkrarlanır. İnformasiyanın dəqiq axtarışı bazada saxlanılan informasiyanın etibarlılığından və informasiyanın effektiv analizi metodundan asılıdır. Müasir SCS-də bir sıra problemlərin həlli məsələsi işlənilir.

hazırlanmışdı: Sualların tipi, emalı, müəyyən sahə üzrə suallar, SCS üçün mənbə bilikləri, cavabların seçilməsi, hazırlanması, real zamanda suallara cavabların verilməsi, çoxdillli sorğular, interaktivlik və.s. problemləri tam həll olunmamış qalır. Sualların müxtəlifliyi cavabların axtarışında müxtəlif metodlar tələb edir. Bunun üçün mümkün sual tiplərinin siyahısı tərtib olunmalı və təkmilləşdirilməlidir. Bəzən eyni informasiya müxtəlif yollarla axtarılır. Bunun üçün tapşırıqların başa düşülməsi və mənanın emalı üçün effektiv metod yaradılmalıdır. Vacib məsələ proqramın sualın stilindən, sintaksisindən, cümləsindən asılı olmayaraq ekvivalent mənanın tapılmasıdır. Çətin sualların daha sadə hissələrə ayrılması əsas məqsədlərdəndir. Belə ki, proqram bu halda istifadəçi ilə danışmaq prosesində sualın məzmununu dəqiqləşdirmək imkanı əldə edir. Suallar müəyyən məzmununda verilir. Məzmun, sualı dəqiqləşdirməklə ikimənəlik aradan qaldırır və istifadəçinin növbəti suallar seriyasını izləyir. Bəzən tərtibi ən əsas məsələlərdən biridir. Bazada suala cavab yoxdursa və ya cavab düzgün tərtib olunmayıbsa bu halda biz heç bir zaman düzgün cavab tapmayacağıq. Dəqiq suallara qısa cavab verilə bilər. Məsələn: müəllifin adı və ya nəşrin ili və.s bu tipli suallara dəqiq cavab verilə bilər. Lakin ümumi və mürəkkəb suallarda isə cavabların müxtəlif mətnlərdən götürülərək birləşdirilməsini həyata keçirən alqoritmə ehtiyac var. Sualların çoxmənəlikindən, ölçüsündən asılı olmayaraq cavab bir neçə saniyə ərzində verilməli, cavabların bir neçə dildə verilməsi təmin olunmalıdır. Bunun üçün SCS-i lazım olduğu halda avtomatik tərcüməni həyata keçirməlidir. Bəzən sistem istifadəçinin ona verdiyi sualı səhv "anlaya" bilər. Bu problemi həll etmək üçün istifadəçi ilə sistem arasında dialoq rejimi təmin olunmalıdır. İstifadəçi bəzən cavabın mövcud mətndən kənar mənbələrdən olmasını istəyir. İstifadəçilərin bu tələbatını qarşılamaq üçün sistemə ümumi bilikləri əhatə edən mətnlər əlavə edilməlidir.

Sual-cavab sisteminin iş prinsipini aşağıdakı sxemdə əyani müşahidə etmək olar:

SCS tətbiq olunduğu əsas sahələr geolokasiya, kitabxana-informasiya, multimedia ilə bağlı sahələrdir. Bundan başqa, mətnlərin lokal kolleksiyaları, beynəlxalq təşkilatı sənədlər və veb səhifələr, xəbərlərin tərtibatının hesabatı,

vikipeidiya səhifələri şəbəkələri, www-nin alt səhifəsi və.s. tətbiq olunduğu sahələrə aiddir.

Sual-cavab sistemi TREC (Text Retrieval Conference), CLEF (Conference and Labs of the Evaluation Forum), NTCIR (nii testbeds and community for information access research), РОМИП (Российский семинар по Оценке Методов Информационного Поиска) proyektləri çərçivəsində müzakirə olunur.

Sual-cavab sistemlərinə nümunə olaraq **START**, **AskNet Search**, **BrainBoost**, **QA-sistemi**, **OpenEphyra** misal göstərmək olar.

ƏDƏBİYYAT

1. Mark T. Maybury. "New Directions in Question Answering". Cambridge, MA: The MIT Press, 2004, 336 p.
2. *Вопросно-ответные системы: развитие и перспективы / Латиши В. А. // НТИ. сер. 2. Информ. процессы и системы/ ВИНТИ РАН.— 2012 № 6.— С. 1-9*
3. <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/113767>
4. https://en.wikipedia.org/wiki/Question_answering

ВОПРОСНО-ОТВЕТНАЯ СИСТЕМА И ПЕРСПЕКТИВА ПРИМЕНЕНИЕ В БИБЛИОТЕКАХ

ШИРИНОВ ДЖ.Р.

РЕЗЮМЕ

В статье проанализировано Вопросно-ответная система и их применение в библиотеки,

Ключевые слова: Вопросно-ответная система, программное обеспечение, существующие проблемы вопросно-ответная система.

QUESTION ANSWERING SYSTEM (QAS) AND THE PROSPECT OF THE USE OF LIBRARIES

SHIRINOV J.R.

SUMMARY

Present paper gives meaning and definitions of Question Answering System, a short overview and background of QAS.

Key words: Question Answering System, application of Question Answering System, existing problems of Question Answering System.

PERFECT CONNOISSEUR OF HIS PROFESSION

MAMMADOV E.E.

Employee of Scientific Library of BSU,

A teacher of the «Library science» department

eldaniz@hotmail.com

The article is devoted to professor Abuzar Aly oglu Khalafov - "the founder of library science in Azerbaijan", Honorary professor of the Baku State University, the doctor of historical sciences, Honored Worker of Science, Academician of the International Informatization Academy at the United Nations. In this article is reflected cultural, pedagogical views of the scientist during his years of scientific and practical activities, and its contribution to the development of optimization of higher librarian-information speciality education in Azerbaijan.

Keywords: History of librarianship in Azerbaijan, librarianship, library science.

In december 2016 in Azerbaijan Republic widely marked the 85th anniversary of outstanding scientist in library science, teacher and public figure, an Honorary professor of the Baku State University, founder of the Library science in Azerbaijan – professor Abuzar Aly oglu Khalafov.

In 1955-1978 years A.Khalafov worked as a lecturer, senior lecturer, associate professor, PhD and professor at the Librarian faculty in Baku State University. The scientist considers these years very important, as it was then perfected his skills as a scientist - researcher and head of the scientific skills and the learning process. During these years, A.Khalafov surrounded by a pleiades of fine scientists - teachers, people widely educated and friendly, ready to help young professionals. Among them were the great personality as Mir Jalal Pashayev, A.Karaev, M.A.Dadashzade, J.Khandan, Feyzulla Gasimzadeh, Sh.Mehdiyev, G.Arasly, Z.Ibrahimov, Y.Mamedaliyev, Faig Bagirov and others.

In 1962, thanks to the active scientific and organizational activity of A.Khalafov, the Librarian branch of BSU is transformed into an independent Librarian faculty and A.Khalafov became its first dean, working in this position for 25 years. In 1963, he also was elected to the post of Head of the Department "Library science". A.Khalafov was working in this position for 53 years.

Abuzar Khalafov in 1961 defended his the first candidate thesis, and in 1975 he defended his the first doctoral thesis in Azerbaijan in the area of librarianship, and received the title of professor. It is noteworthy that